SWiFT Evaluation
EVIDENCE FOR SAFE MIGRATION

LONDON SCHOOL of HYGIENE &TROPICAL MEDICINE

स्वीफ्ट अनुसन्धान जानकारी पत्र

नेपाल जानकारी पत्र, संख्या १, अक्टोबर २०१६

स्टडी अन वर्क इन फ्रिडम ट्रान्स्न्यासनल (स्वीफ्ट) को मूल्यांकनबाट पत्ता लागेका जानकारी

दोलखा, नेपालबाट हुने श्रम प्रवासनका बारेमा हामीलाई के थाहा छ ?

यस जानकारी पत्रमा नेपालको मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रको जिल्ला दोलखाबाट भइरहेको श्रम प्रवासन सम्बन्धी नयाँ जानकारी दिइएका छन् । यो अध्ययन नेपालबाट भइरहेको श्रम प्रवासन र बँधुवा श्रम सम्बन्धी बृहत्तर अध्ययनको एउटा अंश हो । यस जानकारी पत्रमा यी विषयका जानकारी दिइएका छन्: श्रम प्रवासनको स्थानीय प्रचलन, रेमिटेन्स, मोबाइल फोनको प्रयोग, कामदारले काम गर्ने मुख्य क्षेत्र र रिपोर्ट गरिएका चोटपटक आदि जस्ता प्रवासी कामदार र त्यहाँबाट फर्केका मानिसका घरपरिवारका मुख्य विशेषता । यस अध्ययनले प्रवासनलाई सुरक्षित बनाउन र बँधुवा मजदुर र मानव तस्करी लगायतका प्रवासनसँग सम्बन्धित दुर्व्यवहार घटाउन गरिने कामका मुख्य लक्षित समूह सम्बन्धी जानकारी दिएको छ ।

पृष्ठभूमि

श्रम प्रवासन नेपालका घरपरिवार र राष्ट्रको आयको ठूलो स्रोत हो । सन् २०१६ मा नेपालको कुल गार्हस्थ उत्पादनको ३० प्रतिशत बराबरको रकम रेमिट्यान्सबाट भित्रिएको अनुमान गरिन्छ ।[१] नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षणका अनुसार २०१०/२०११ मा ५३ प्रतिशत नेपाली घरपरिवारका कम्तीमा पनि एक जना सदस्य घरबाहिर गएका थिए । तीमध्ये ३३ प्रतिशत विदेशमा रहेको विश्वास गरिन्छ ।[२] हाल गरिएको अनुमान अनुसार प्रवासनको मात्रा बढ्ने क्रम भविष्यमा पनि जारी रहन्छ ।[३] यस सर्वेक्षणले दोलखाबाट हुने प्रवासन र घरपरिवार सम्बन्धी जानकारी संकलन गरेको छ जसले गर्दा विदेश जान चाहनेलाई सुरक्षित प्रक्रिया अपनाउन सहयोग गर्न र उनीहरूले शोषण र दुर्व्यवहारमुक्त वातावरणमा काम गर्न पाऊन् भन्ने उद्देश्यले चलाइने कार्यक्रम के कस्ता हुनुपर्छ भन्ने निर्णय गर्न सजिलो हुन्छ । खासगरी यस सर्वेक्षणले अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको 'वर्क इन फ्रिडम' कार्यक्रमलाई सहयोग पुग्ने जानकारी प्राप्त हुने आशा गरिएको छ ।

सर्वेक्षण

दोलखाको प्रवासनको ढाँचाबारे थाहा पाउन त्यहाँका १२५३ घरधुरी (भीमेश्वर-१ एन १०४५, काभ्रे-३, एन १६४ र सुरी-६ एन ४४) गणना गरिएको थियो । यी घरका ५९६१ जनाको जनसांख्यिक र प्रवासन सम्बन्धी जानकारी संकलन गरियो । सर्वेक्षण गरिएका घरधुरी विभिन्न जाति/जनजातिका थिए । सबैभन्दा बढी क्षत्री, पहाडे ब्राह्मण र नेवारका घरपरिवार थिए । सबैभन्दा बढी (१४ प्रतिशत) दलित भएको सर्वेक्षण स्थल काभ्रे थियो ।

दोलखामा श्रम प्रवासन कत्तिको चल्तीमा छ ?

- एकतिहाइ घरधुरीका कम्तीमा पनि एक जना व्यक्ति कामका लागि विदेश गएका थिए ।
- १५ प्रतिशत घरधुरीका कम्तीमा पनि एक जना व्यक्ति विदेशमा काम गरिरहेका थिए ।
- ७ प्रतिशत घरधुरीका मूलीले आफ्नो परिवारका सदस्यले आगामी ६ महिनाभित्रमा कामका लागि विदेश जाने विचार गरेको बताएका थिए ।

चित्र १: ठाउँ अनुसार घरधुरीबाट भएको श्रम प्रवासन (संख्या=१२५३)

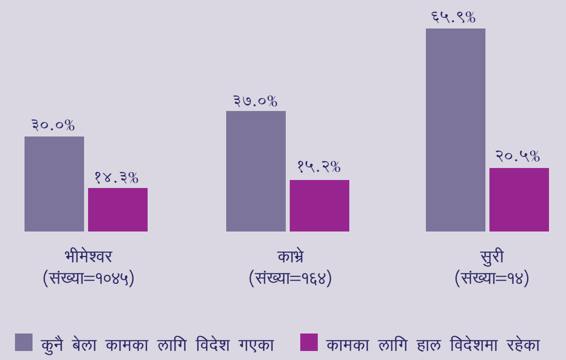

को को विदेश जाने सम्भावना बढी छ ?

महिलाभन्दा बढी पुरुष (क्रमशः २ र २१ प्रतिशत) कामका लागि विदेश गएको हुने सम्भावना हुन्छ । पुरुषमध्ये पनि कामका लागि हाल विदेश गएकामा १९-४४ वर्षका (१२ प्रतिशत) मानिसको मात्रा बढी थियो । १९-२४ वर्षका मानिस कामका लागि विदेश जाने बढी (७ प्रतिशत) सम्भावना थियो । प्राथमिक शिक्षा हासिल गरेका पुरुष कामका लागि विदेश जाने दर सबैभन्दा बढी (१४ प्रतिशत) थियो । दोस्रोमा माध्यमिक अथवा उच्च माध्यमिक शिक्षा हासिल गरेका युवा थिए (१० प्रतिशत) । विवाहित पुरुष (हाल विदेशमा रहेकामध्ये ९ प्रतिशत) विदेश जाने चलन अविवाहित (हाल विदेशमा रहेकामध्ये ७ प्रतिशत) भन्दा धेरै छ । महिला कामका लागि विदेश जाने चलन कम छ तर एक न एक पटक कामका लागि विदेश गएको बताउने ६५ प्रतिशत महिला ३० वर्षभन्दा कम उमेरका थिए । कामका लागि विदेश जाने महिलालाई शोषणबाट जोगाउनका लागि भनेर त्यति बेला सरकारले ३० वर्षभन्दा मुनिका महिलालाई विदेश जान रोक लगाएको थियो । यसबाहेक कामका लागि विदेश जानेमध्ये पुरुषका तुलनामा (२८ प्रतिशत) महिला (५६ प्रतिशत महिला) दोहोऱ्याएर विदेश जाने चलन थियो ।

मानिसहरू कहाँ जान्छन् र कुन क्षेत्रमा काम गर्छन् ?

धेरै कामदारहरू मलेसिया (३७ प्रतिशत), भारत (२८ प्रतिशत) र साउदी अरेबिया (१३ प्रतिशत) गएका थिए । महिलाहरू कुवेत (१७ प्रतिशत), लेबनान (१७ प्रतिशत), भारत (१३ प्रतिशत), मलेसिया (११ प्रतिशत) र संयुक्त अरब इमिरेट्स (११ प्रतिशत) गएका थिए । एकचौथाइ पुरूष कारखानामा काम गर्थे/गरेका थिए । १० प्रतिशतले सुरक्षा गार्डका रूपमा र १० प्रतिशतले भरियाका रूपमा, नौ प्रतिशतले निर्माण क्षेत्रमा काम गरेका थिए । आधाभन्दा बढी (५२ प्रतिशत) महिलाले घरेलु कामका रूपमा काम गरेका थिए ।

चित्र २ः लिंग अनुसार श्रम प्रवासन

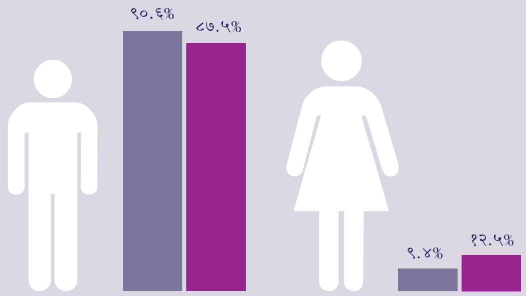

चित्र ३ः लिंग अनुसार कामका लागि पहिले एक न एक पटक विदेश गएका

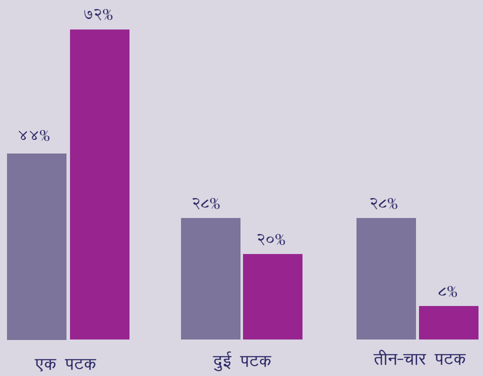

तालिका १ः एक न एक पटक विदेश गएकाको प्रवासनको इतिहास, लिंग अनुसार, संख्या (प्रतिशत)

	पुरूष (संख्या=४४३)	महिला (संख्या=४६)	कुल (संख्या=४८९)
गन्तव्य (एकभन्दा धेरै छनोट)			
मलेसिया	१६६ (३७.४)	५ (१०.९)	१७१ (३२.१)
भारत	१२६ (२८.४)	६ (१३.०)	१३२ (२४.८)
सउदी अरेबिया	५६ (१२.६)	१ (२.२)	५७ (११.६)
संयुक्त अरब इमिरेट्स	४० (९.०)	५ (१०.९)	४६ (९.४)
कतार	४० (९.०)	२ (४.४)	४२ (८.६)
कुवेत	१४ (३.२)	८ (१७.४)	२२ (४.५)
लेबनान	२ (०.५)	८ (१७.४)	१० (२.०)
न्यून मध्य आय भएका अन्य देश*	१८ (४.१)	१ (२.२)	१९ (३.९)
उच्च आय भएका अन्य देश*	१९ (४.३)	१० (२१.७)	२९ (५.९)
विदेशमा गरेका काम (एकभन्दा धेरै छनोट)			
कारखाना	१०२ (२३.०)	४ (८.७)	१०६ (२१.६)
सुरक्षा	४५ (१०.१)	१ (२.२)	४६ (९.४)
श्रमिक/भरिया	४५ (१०.१)	०	४५ (९.२)
रेष्टुराँ/अतिथि सत्कार	४१ (९.२)	२ (४.४)	४३ (८.८)
घरायसी कामदार	१९ (४.३)	२४ (५२.२)	४३ (८.८)
निर्माण	३८ (८.६)	०	३८ (७.७)
खुद्रा	३० (६.८)	२ (४.४)	३२ (६.५)
यातायात	३१ (७.०)	०	३१ (६.३)
कार्यालयको काम	१८ (४.१)	२ (४.४)	२० (४.१)
सरसफाइको काम	१४ (३.२)	१ (२.२)	१५ (३.१)
अन्य	१२७ (२८.६)	४ (८.७)	१३१ (२६.७)
थाहा नभएको	५२ (११.७)	४ (८.७)	५७ (११.६)

*विश्व बैंकको वर्गीकरण सन् २०१२ अनुसार । निम्न मध्य आय भएका देशमा अफगानिस्तान, भुटान, चीन, इराक, किर्गिजिस्तान र टर्की पर्छन् भने उच्च आय भएका देशमा बहराइन, बेल्जियम, साइप्रस, जापान, दक्षिण कोरिया, ओमान, पोर्चुगल, संयुक्त अधिराज्य र संयुक्त राज्य अमेरिका पर्छन् ।

परिवारका सदस्य कामका लागि विदेशमा रहेका कति घरपरिवारले रेमिट्यान्स पाइरहेका छन् ?

कम्तीमा एक जना सदस्य कामका लागि विदेशमा रहेका घरपरिवारमध्ये लगभग ८० प्रतिशतले रेमिट्यान्स पाइरहेका थिए । सर्वेक्षण गरिएकामध्ये दुईतिहाइले घरायसी कामका लागि लिएको ऋण (औसतमा रु २ लाख) तिर्न बाँकी भएको बताएका थिए । त्यसैले ऋण तिर्नका लागि रेमिट्यान्स उपयोग हुनु (ग्रामीण भेगमा लगभग दुईतिहाइ र भीमेश्वरमा एकतिहाइभन्दा अलिकति बढी) अनौठो कुरा होइन । घरायसी खर्च (खाना र लुगा), शिक्षा र स्वास्थ्य रेमिट्यान्स खर्च हुने अन्य क्षेत्र हुन् ।

कामका लागि विदेश गएका व्यक्ति परिवारको सम्पर्कमा छन् ?

८२ प्रतिशतभन्दा बढी घरपरिवारले कामका लागि विदेश गएका परिवारका सदस्यसँग अघिल्लो हप्ता सम्पर्क भएको बताएका थिए । विदेश गएका महिलासँग भन्दा पुरूषसँग नियमित रूपमा सम्पर्क भएको थियो । सम्पर्क भएकामध्ये झण्डै सबै (९८ प्रतिशत) ले मोबाइल फोनमार्फत सम्पर्क भएको बताएका थिए ।

कामदारले आशा गरेजति तलब पाउँछन् ?

घरपरिवारका मूलीसँग कुराकानी गर्दा के पाइयो भने ६१ प्रतिशत कामदारले आफूले आशा गरेजति तलब पाएका थिए । झण्डै एकतिहाइ कामदारले आशा गरेजति तलब पाएका थिएनन् । तर, १४ प्रतिशत घरमूलीले विदेशमा काम गर्ने आफ्ना परिवारका सदस्यले आफूले आशा गरेजति तलब पाए/नपाएको आफूलाई थाहा नभएको बताएका थिए ।

कति कामदारले घाइते भएको खबर गरेका थिए ?

झण्डै १० प्रतिशत कामदार (सबै पुरूष) ले आफूलाई सामान्य चोटपटक लागेको कुरा आफ्ना परिवारलाई बताएका थिए । चार जना (तीन जना पुरूष र एक जना महिला) ले गम्भीर चोट लागेको बताएका थिए । यसका आधारमा चोटपटक लाग्ने कामदारको प्रतिशत यति नै होला भनी अनुमान गर्न सकिन्छ । १२ प्रतिशत घरमूलीले आफ्ना परिवारका सदस्यलाई चोटपटक लागे/नलागेको आफूले थाहा नपाएको बताएका थिए । कामका लागि विदेश गएकाले आफूलाई स्वास्थ्य समस्या आइलागेको कुरा आफ्ना परिवारलाई नबताएका पनि हुन सक्छन् खासगरी सामान्य चोटपटक लाग्दा ।

सुझावहरू

अध्ययनबाट पत्ता लागेका जानकारीले दोलखामा कामदार विदेश जानुअघि उनीहरूका लागि कस्ता कार्यक्रम चलाउनुपर्छ भन्नेबारेमा महत्वपूर्ण अन्तरज्ञान दिएका छन् ।

↗ **लक्षित कार्यक्रमः** विभिन्न मानिसका लागि उपयुक्त हुने कार्यक्रम चलाउँदा फाइदा पुग्छः

- दोलखाका थामी र शेर्पाभाषी समुदायबीचमा श्रम प्रवासन बढी छ,
- विवाहित युवा र प्राथमिक शिक्षा पाएका मानिसमा विदेश जाने चलन बढी छ,

तालिका २ः लिंग अनुसार हाल विदेशमा रहेका कामदारको अवस्था, घरमूलीले भनेका आधारमा, संख्या (प्रतिशत)

	पुरूष (संख्या=१८२)	महिला (संख्या=२६)	कुल (संख्या=२०८)
आफ्नो परिवारका सदस्यसँग भएको सबैभन्दा पछिल्लो सम्पर्क			
कहिल्यै सम्पर्क नभएको	२ (१.१)	२ (७.७)	४ (१.९)
गएको हप्ता	१५१ (८३.०)	२० (७६.९)	१७१ (८२.२)
गएको महिना	२३ (१२.६)	३ (११.५)	२६ (१२.५)
गएको ६ महिना	६ (३.३)	१ (३.९)	७ (३.४)
सम्पर्क हुने अवधि			
कहिल्यै नभएको	२ (१.१)	२ (७.७)	४ (१.९)
दिनैपिच्छे	५० (२७.५)	३ (११.५)	५३ (२५.५)
कम्तीमा हप्तामा एक पटक	८९ (४८.९)	१२ (४६.२)	१०१ (४८.६)
कम्तीमा महिनामा एक पटक	३४ (१८.७)	८ (३०.८)	४२ (२०.२)
कम्तीमा वर्षमा एक पटक	७ (३.९)	१ (३.९)	८ (३.९)
सम्पर्क माध्यम (धेरै माध्यम उल्लेख गर्न सकिने)			
मोबाइल फोन	१७८ (९८.३)	२२ (९१.७)	२०० (९७.६)
इन्टरनेट, एप्लिकेसन्स वा समूह	२२ (१२.२)	६ (२५.०)	२८ (१३.७)
अन्य	४ (२.२)	१ (४.२)	५ (२.४)
भनेजति तलब पाए/नपाएको			
नपाएको	४६ (२६.३)	५ (२०.०)	५१ (२४.६)
पाएको	११२ (६१.५)	१५ (६०.०)	१२७ (६१.४)
थाहा नभएको	२४ (१३.२)	५ (२०.०)	२९ (१४.०)
चोटपटक लागे/नलागेको			
नलागेको	१४३ (७८.६)	२० (७६.९)	१६३ (७८.४)
सामान्य चोटपटक	१६ (८.८)	०	१६ (७.७)
गम्भीर चोटपटक	३ (१.७)	१ (३.९)	४ (१.९)
थाहा नभएको	२० (११.०)	५ (१९.२)	२५ (१२.०)

- पहिले विदेश गइसकेका महिला फेरि विदेश जाने सम्भावना बढी छ,
- निश्चित उमेरभन्दा कमका महिलालाई विदेश जान सरकारले प्रतिबन्ध[४] लगाएको भए पनि अधिकांश महिला कामदार विदेश जाँदा ३० भन्दा कम उमेरका थिए । यसका आधारमा के भन्न सकिन्छ भने युवा महिलालाई जानकारी र सहायता दिनुपर्छ । कानुनले निश्चित उमेरभन्दा कमका महिलालाई विदेश जान प्रतिबन्ध लगाएकाले कुनै पनि कार्यक्रम चलाउँदा महिला कामदारसम्म पुग्ने प्रभावकारी माध्यम पत्ता लगाउनुपर्छ । यस्ता कार्यक्रमले विदेश गएर फर्केका महिलालाई आफ्ना अनुभव बाँड्दा उनीहरूले सुरक्षित महसुस गर्ने बनाउनुपर्छ । साथै, विदेश जान खोज्ने कामदारलाई आफ्ना इच्छा व्यक्त गर्न प्रोत्साहन दिनुपर्छ ।

तालिका ३: तोकिएभन्दा कम उमेरका महिलालाई विदेश जान प्रतिबन्ध लगाउने चलन सारांशमा[४]

सेप्टेम्बर २००८	कम सीप चाहिने कामका लागि खाडी मुलुक र मलेसिया जान महिलालाई प्रतिबन्ध
नोभेम्बर २००९	लेबनान जान महिलालाई प्रतिबन्ध लगाइयो
डिसेम्बर २०१०	खाडी मुलुक र मलेसिया जान महिलालाई लगाइएको प्रतिबन्ध हटाइयो
अगस्ट २०१२	घरायसी कामका लागि अरब देशहरूमा जान तीस वर्षभन्दा कम उमेरका महिलालाई नयाँ प्रतिबन्ध
जुलाई २०१४	कम सीप चाहिने कामका लागि सबै देश जान महिलामाथि लगाइएको उमेरको प्रतिबन्ध सबै उमेरका महिलामाथि लगाइयो
सेप्टेम्बर २०१४	घरायसी कामका लागि विदेश जान महिलामाथि प्रतिबन्ध
अप्रिल २०१४	२४ वर्ष र सोभन्दा माथिका महिला घरायसी काम गर्नलाई अरब मुलुक र दक्षिणपूर्वी एसियामा जान पाउने व्यवस्था, उनीहरू नियमित प्रक्रियाबाट ती देश जान पाउने ।

↗ ऋण व्यवस्थापन लगायत वित्तीय योजना र वित्तीय साक्षरता सम्बन्धी चेतना जगाउने

अध्ययन गरिएका धेरै घरधुरीले ऋण तिर्न बाँकी रहेको र विदेशमा कमाएर पठाएको पैसा प्रायशः ऋण तिर्न (खासगरी ग्रामीण भेगमा) उपयोग गरेको पाइयो ।

- कामका लागि विदेश जान चाहनेहरूका लागि चलाइने कार्यक्रमले ऋण लागेर विदेश जान खोज्ने र विदेश जान खोज्दा ऋण लाग्ने अवस्थालाई सम्बोधन गर्नुपर्छ ।
- यस्ता कार्यक्रममा वित्तीय योजना र वित्तीय साक्षरता पनि थप्नुपर्छ जसले गर्दा सम्भावित कामदारले आफ्नो पैसा व्यवस्थापन गर्न सक्छन् । सम्भव भएसम्म यस्तो जानकारी दिने कार्यक्रममा परिवारका अरू सदस्यलाई पनि सहभागी गराउनुपर्छ जसले गर्दा परिवारलाई ऋणको व्यवस्थापन गर्न र विदेशबाट पठाएको पैसा कसरी उपयोग गर्ने भनी पहिल्यै योजना बनाउन सहयोग पुग्छ ।

↗ भाषा सम्बन्धी तालिम दिनेः कामदार विदेश जानुभन्दा पहिले सञ्चालन गरिने कार्यक्रममा उनीहरूलाई भाषा सम्बन्धी तालिम दिने र/अथवा भाषा सम्बन्धी तालिम दिने संस्थासँग सम्पर्क कायम गराउनेतर्फ विचार गर्नुपर्छ खासगरी मलय र अरबिक भाषाको तालिम ।

↗ मोबाइल फोनको उपयोग रणनीतिः अधिकांश प्रवासी कामदार मोबाइल फोनमार्फत आफ्नो परिवारसँग सम्पर्क गर्छन् । कार्यक्रमले विदेशबाट फर्केका कामदार र फोन सेवाप्रदायकसँग मिलेर प्रवासीहरूलाई प्रवासीहरूको सञ्जाल बढाउन र विदेश जानुअघि तथा विदेशमा रहँदा चाहिने जानकारी, स्रोत अथवा सहायता लिन फोनको उपयोग गर्न सक्ने बनाउने रणनीति बनाउनुपर्छ । सँगसँगै, के कुरामा पनि ध्यान दिनुपर्छ भने शोषित हुने सबैभन्दा बढी खतरामा रहेका कामदारले मोबाइल फोन चलाउन नपाउन पनि सक्छन् र उनीहरूलाई सहयोग गर्नका लागि उनीहरू कार्यरत देशका स्थानीय सम्पर्क-सूत्र पनि उपयोग गर्नुपर्छ ।

↗ स्थानीय स्रोतको उपयोगः विदेश बसेर आएका कामदारसँग धेरै ज्ञान र अनुभव हुन्छ जसबाट विदेश जान चाहनेले फाइदा उठाउन सक्छन् । कामदार विदेश जानुअघि उनीहरूलाई सहयोग गर्न सञ्चालित कार्यक्रमले विदेश बसेर आएका कामदारले भोगेका राम्रा र नराम्रा अनुभव जान्ने मौका दिनुपर्छ, जसले गर्दा उनीहरूले दलालले दिनेभन्दा फरक जानकारी पाउँछन् । यसो भएमा विदेश जाने निर्णय गर्नुभन्दा पहिला उनीहरूसँग त्यस्तो निर्णय गर्न चाहिने पर्याप्त जानकारी हुन्छ ।

↗ गन्तव्य देशमा उपलब्ध स्रोतबारेमा जानकारी दिनेः काम गर्ने ठाउँमा पुगिसकेपछि प्रवासी कामदारलाई सूचना र सहयोग लिने सजिलो उपाय (त्यहाँ काम गरिरहेका अरू प्रवासी कामदार र कन्सुलेट लगायत) चाहिन्छन् । चोटपटक लाग्ने सम्भावना भएकाले औषधी-उपचार सम्बन्धी जानकारी झन् उपयोगी हुन्छन् ।

↗ पहिलो पटक र दोस्रो पटक विदेश जाँदा फरक-फरक खालको अनुभव हुन्छ भन्ने कुरा बुझ्नेः विदेशमा काम गरेर फर्केकामध्ये धेरैले फेरि विदेश जाने इच्छा व्यक्त गरेकाले फेरि विदेश जान चाहने व्यक्ति, उनीहरूका परिवार र छरछिमेकले पहिले विदेश जाँदाका अनुभवलाई ख्याल गरेर योजना बनाउनुपर्छ ।

यस अध्ययनले देखाएका कुरा अध्ययन गरिएका क्षेत्रका अन्य ठाउँको अवस्थासँग पनि मेल खान्छन् । यस अध्ययनको निचोड समग्र नेपाल अथवा अरू ठाउँ अनि यस अध्ययनमा महिला प्रवासी कामदार थोरै मात्र समेटिएकाले महिला कामदारका अवस्थासँग मेल नखान सक्छ । तैपनि, अरू ठाउँमा भएका अध्ययनका आधारमा के भन्न सकिन्छ भने यहाँ प्रस्तुत गरिएका जानकारी अन्य ठाउँका हकमा पनि मेल खान्छन् ।

नोट

1. World Bank. Nepal Development Update. Remittances at Risk. May 2016
2. Central Bureau of Statistics, Nepal Living Standards Survey reports, 1995/96, 2003/04, 2010/11.
3. Sijapati B, Bhattarai A and Pathak D. 2015. Analysis of Labour Market and Migration Trends in Nepal. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, International Labour Organization (ILO): Kathmandu, Nepal.
4. ILO. 2015. No easy exit – Migration bans affecting women from Nepal. Geneva.

आभार

स्वीफ्ट इभ्यालुएसन इन नेपालको नेतृत्व सेन्टर फर स्टडी अफ लेबर एण्ड मोबिलिटी, सोसल साइन्स बहाः काठमाडौँसँग मिलेर लण्डन स्कुल अफ हाइजिन एण्ड ट्रपिकल मेडिसिन (एलएसएचटीएम) ले गरेको छ ।

स्वीफ्ट इभ्यालुएसनलाई अन्तर्राष्ट्रिय विकास विभागको युकेएडले सहयोग गरेको छ । तर यस जानकारी पत्रमा व्यक्त भएका विचारमा सो विभागको आधिकारिक नीति झल्किएको हुन्छ भन्ने छैन ।

Centre for the Study of Labour and Mobility

UKaid from the British people

LONDON SCHOOL of HYGIENE &TROPICAL MEDICINE